

1. Úvod

1.1 Poème électronique jako klíčová realizace koncepcí prostorové projekce hudby

Rok 1958 byl pro úvahy o kinetické či prostorové hudební kompozici obzvlášť příhodný. Edgard Varèse spolu s Iannisem Xenakisem a Le Corbusierem realizovali pro firmu Philips převratný multimediální environment *Poème électronique*. Ve stejném roce Karlheinz Stockhausen publikuje text *Musik im Raum* a podtrhuje její teoretická východiska praktickými aplikacemi jak v instrumentální, tak v elektroakustické tvorbě.

Důvodem existence této knihy je jedno z prvních komplexních multimediálních děl využívající řízený pohyb vizuálního a akustického materiálu v prostoru, které během Světové výstavy v Bruselu v roce 1958 zhlédly statisíce návštěvníků.

Kořeny této knihy musíme hledat v letech 2002–2003, kdy jsem se díky studijnímu pobytu na Albert-Ludwigs-Universität ve Freiburgu seznámil s fenoménem prostorové hudby, respektive vztahu hudby (zvukového umění) a prostoru v díle Karlheinz Stockhausena. Tato publikace rozvíjí téma prostorových kompozic po diachronní ose směrem hlouběji do historie. Ukazuje na podmínky (estetické, filozofické a obecně teoretické), ve kterých vyklíčily Varèseho ideje zvukového umění v prostoru.

Tato práce si klade hned několik cílů. Zaprvé by se měla stát v českém prostředí nejúplnějším pojednáním o přelomovém díle v historii elektroakustické hudby a multimédií. Má tedy potenciální informační hodnotu pro všechny, kteří se budou chtít zabývat historií těchto uměleckých druhů. Do prostředí české hudební vědy vnáší problematiku multimédií, která se v současnosti jeví jako jedna z důležitých modalit existence hudby. Dále práce přináší faktografický a biografický materiál týkající se tří velkých osobností umění 20. století: Le Corbusiera, Iannise Xenakise a Edgarda Varèse, z průniku jejichž tvůrčích estetik *Poème électronique* vzešla. Podstatou předkládané práce je rekonstrukce historického a estetického kontextu vzniku díla, možné paralely, vlivy a důsledky pro další vývoj myšlení v oblasti elektroakustické hudby a multimédií.

1.2 Komentář k dostupným pramenům a bibliografii

Centra shromažďující pramenný materiál k dané problematice jsou rozeseta po celém světě a zahrnují jak instituce, tak jednotlivce. Mezi nejdůležitější

patří Getty Research Center v Los Angeles, Philips Company Archives v Eindhoven, Institut voor Sonologie na Královské konzervatoři v Haagu a Paul Sacher Stiftung v Basileji. Jednotlivci, vlastníci skic a fragmentů pozůstatosti a autoři varěsovských monografií jsou především profesor University of Columbia Chou-Wen Chung, Kanadan Fernand Ouellette – autor zřejmě nejstarší monografie o skladateli, Odile Vivier, Louise Varèse, Helga de la Motte-Haber, Olivia Matis ad. V posledních zhruba patnácti až dvaceti letech lze registrovat zvýšený zájem o tvorbu Edgarda Varèse: mezi první patřila v evropském prostoru práce Helgy de la Motte-Haber: *Die Musik von Edgard Varèse: Studien zu seinen nach 1918 entstandenen Werken*. Hofheim/Ts.: Wolke Verlag, 1993. O tři roky později následovala disertační práce Roberty Lukes na Harvardské univerzitě: *Edgard Varèse: Poème électronique*. Velmi důležitý příspěvek do rozvíjející se diskuze přidal také Marc Treib svým *Space Calculated in Seconds: The Philips Pavilion, Le Corbusier, Edgard Varèse*, který vydal Princeton University Press, New Jersey, 1996. Nejnovějším a zároveň asi nejúplnějším zdrojem informací, faksimilí pramenů a klíčových dokumentů, fotografií a partitur skladatele je mohutná monografie sestavená díky péči Paul Sacher Stiftung v Basileji a kolektivu autorů (z velké části již zmíněných výše), nazvaná *Edgard Varèse: Komponist, Klangforscher, Visionär*. Mainz: Schott, 2006.

Stav literatury reflektující tvorbu E. Varèse se zaměřením na *Poème électronique* v českém prostředí je v podstatě žalostný. Spíše než o literatuře bychom mohli hovořit o dílčích zmínkách v rámci přehledových prací k dějinám hudby, případně o několika příležitostně vzniklých studiích a publicistických statích. Mezi ně patří především studie Jindry Bártové týkající se Varěseho pražské dirigentské epizody v čele České filharmonie v r. 1914. Výjimečnou osobností je v tomto ohledu skladatel a muzikolog Vít Zouhar, který působil jako člen mezinárodního týmu zabývajícího se rekonstrukcí Varěsovy *Poème électronique*. Studie, jejichž je spoluautorem, patří mezi práce citované na mezinárodní úrovni.

O málo lepší je situace literatury a textů týkajících se tvorby a myšlení Iannise Xenakise a Le Corbusiera. Ačkoliv zájem o Xenakise se v poslední době tu a tam vynořuje v podobě dílčích studií (J. Raclavský, P. Bakla ad.), o soustavné recepci skladatele a jeho díla tu jistě hovořit nelze. Le Corbusier je u nás vnímán především jako průkopník architektonického funkcionalismu, purismu a „betonového brutalismu“. Z hlediska logiky lokálních souvislostí se v Brně Le Cobusierovou estetikou zabýval např. Mirko Novák: *Le Corbusierova prostorová esthetika. Příspěvek k rozboru nového tvárného citění*. Rozpravy České akademie věd a umění, č. 75, 1929.¹

Z výše uvedených důvodů je text knihy založen téměř výhradně na diskurzu vedeném v cizojazyčné literatuře, především americké, francouzské

---

1 Meziválečná funkcionalistická architektura patří mezi charakteristické rysy brněnského urbanismu.

a německé. V některých případech mají tyto práce pramennou povahu (to platí zejména pro varševskou monografii, Xenakisovy práce *Musique de l'Architecture, Formalized music* ad.), v jiných případech pracujeme s více či méně syntetickými pracemi výše zmíněných i dalších autorů.

Zvláštní kapitolou tvoří audiovizuální zdroje, které jsou snadno dostupné v elektronických verzích. Konkrétně máme přístup k filmové verzi *Poème électronique*, počítačovým simulacím nebo virtuální rekonstrukci vnitřního prostředí pavilonu Philips (projekt VEP – Virtual Electronic Poem). Tyto zdroje informací by měly doplnit ucelený pohled na fenomén *Poème électronique* garantovaný tradičními metodami historického výzkumu. Pokud platí, že historie je konstrukt své budoucnosti, nyní nadchází ten správný čas pro její konstrukci.

Účelem existence této práce je také doplnění další části do mozaiky našeho poznání euro-americké mediální tvorby v problematickém období 50. let 20. století, značně narušeného dobovými kulturně-politickými podmínkami, jejichž konsekvence de facto zakoušíme do dnešních dnů, kdy se následky čtyřicetileté vynucené ztráty paměti a orientace snažíme ze všech sil napravit. V tomto rozsahu je předkládaná práce zatím bohužel jen ojedinělým počinem interpretujícím přelomové dílo v oblasti světové multimediální tvorby. Ačkoliv je tato práce primárně zaměřena na analýzu zvukových složek multimediálního projektu *Poème électronique*, její nedílnou součástí jsou také okolnosti, fakta a jejich interpretace, týkající se konceptuální, vizuální a architektonické složky díla.

Předkládanou publikaci je nutné vnímat jako *work in progress*. Odráží stav dobových trendů, možností výzkumu a aktuální pozici autora. Konzervuje stav poznatků své doby a prostoru. Dáváme proto přednost Ecovu pojetí textu, který má být spíše „nástrojem“ stimulujícím myšlení než hotovým (a tedy mrtvým) produktem. Nejvýstižněji tuto metodu popisuje Carl Dahlhaus, který esejistickou (otevřenou) formu uvažování označil za jistou naději pro hudební historiografii:

„Bylo by tudíž na čase rehabilitovat esej jako modus vědecké konstrukce a sdělení. Jako otevřená forma, v níž jsou uvažovány různé možnosti souvislostí a uváděny do prozatímní rovnováhy, představuje jako typ historiografie přesný pandán historického bádání, jehož dílčí studie se nespokojují pouhým hromaděním fakt, nýbrž se proboujovávají k náznu historiografických vývojových cest, jimiž lze pokračovat.“²

---

2 DAHLHAUS, Carl. Dějiny hudby jako dějiny lidské kultury? *Opus musicum*, 1980, roč. 12, č. 1, s. 5.